

УДК 811.81'367.7

СУПРУН Людмила – доктор наук із соціальних комунікацій, кандидат філологічних наук, професор кафедри журналістики та українознавства, Національний університет водного господарства та природокористування, вул. Соборна, 11, Рівне, 33028, Україна (lvsuprun@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9427-922X>

СУПРУН Володимир – доктор філологічних наук, професор кафедри журналістики та українознавства, Національний університет водного господарства та природокористування, вул. Соборна, 11, Рівне, 33028, Україна (vsuprun@i.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5290-3493>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.15>

Бібліографічний опис статті: Супрун, О., Супрун, В. (2021). Структурна конфігурація й функціональне навантаження непоширених речень дієслівної будови в художній комунікації Олесь Гончара. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 46, 119–127. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.15>

СТРУКТУРНА КОНФІГУРАЦІЯ Й ФУНКЦІОНАЛЬНЕ НАВАНТАЖЕННЯ НЕПОШИРЕНИХ РЕЧЕНЬ ДІЄСЛІВНОЇ БУДОВИ В ХУДОЖНІЙ КОМУНІКАЦІЇ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Анотація. Пропоновану статтю присвячено з'ясуванню специфіки ідіостилю відомого українського письменника Олесь Гончара, а саме чіткій ідентифікації непоширених речень дієслівного типу без обов'язкових приприсудкових компонентів як синтаксичної домінанти прози Олесь Гончара.

Аналіз непоширених речень дієслівного типу без обов'язкових приприсудкових компонентів засвідчив, що їхня семантика – це комплекс різних за своєю природою семантичних складників. У семантико-синтаксичному аспекті розглядані одиниці мають певні диференційні ознаки, спричинені насамперед особливостями абсолютивних дієслів-присудків, яким притаманне самодостатнє семантичне наповнення.

За позицією в тексті спостережено такі групи непоширених конструкцій: непоширені речення на початку абзацу або логічного блоку тексту, статті; непоширені речення в середині логічного блоку; непоширені речення в кінці логічного блоку; непоширені речення одночасно в декількох місцях логічного блоку.

З'ясовано, що Олесь Гончар надає перевагу непоширеним реченням дієслівної будови на початках абзаців. Це спричинено їхніми значеннєвими особливостями, а саме: вони здатні виражати предикативну ознаку узагальнено, урізноманітнювати її залежно від сфери людської діяльності або змін оточуючого світу.

Досліджено, що структурна конфігурація непоширених конструкцій у творах Олесь Гончара така: непоширене речення, вжите самостійно; непоширена структура як частина складносурядного речення; непоширена конструкція у функції головної частини складнопідрядного речення; непоширена побудова як елемент безсполучникового речення.

Найчастіше Олесь Гончар послуговується непоширеними реченнями, що становлять частини складних безсполучникових речень. Майже на такому ж рівні за частотою функціонування в досліджуваних текстах перебувають непоширені підрядні частини складнопідрядних речень.

Матеріал дослідження допоміг виділити такі функції непоширених речень у тексті: вступна (експозиційна), кульмінаційна, підсумкова, узагальнювальна, єднальна. Філософське спрямування творчості Олесь Гончара визначається, поряд з іншим, і тим, що непоширені речення в його текстах найчастіше навантажені підсумковою й узагальнювальною функціями.

Зроблено висновок, що завдяки лексичному значенню компонентів непоширене речення набуває власного значення збережуваного й поза контекстом. Значеннева палітра непоширених речень у романах Олесь Гончара різнобарвна й багатоаспектна. Непоширені конструкції з різними значеннями допомагають письменнику висвітлити найтонші нюанси його творів. Непоширені речення дієслівного типу без обов'язкових приприсудкових компонентів становлять синтаксичну доміную прозового мовлення Олесь Гончара.

Ключові слова: художня комунікація, Олесь Гончар, непоширені речення дієслівної будови.

SUPRUN Lyudmila – Doctor of Sciences in Social Communications, Candidate of Philological Sciences, Professor at the Department of Journalism and Ukrainian Studies, National University of Water and Environmental Engineering, 11, Soborna str., Rivne, 33028, Ukraine (lvsuprun@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9427-922X>

SUPRUN Volodymyr – Doctor of Philological Sciences, Professor at the Department of Journalism and Ukrainian Studies, National University of Water and Environmental Engineering, 11, Soborna str., Rivne, 33028, Ukraine (vsuprun@i.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5290-3493>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.15>

To cite this article: Suprun, L., Suprun, V. (2021). Strukturna konfiguratsiia y funktsionalne navantazhennia neposhyrenykh rechen diieslivnoi budovy v khudozhnii komunikatsii Olesia Honchara [Structural configuration and functional loading of uncommended sentences of active structure in the artistic communication of Oles Gonchar]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filolohiia» – Problems of Humanities. «Philology» Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 46, 119–127. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.15> [in Ukrainian].

STRUCTURAL CONFIGURATION AND FUNCTIONAL LOADING OF UNCOMMENDED SENTENCES OF ACTIVE STRUCTURE IN THE ARTISTIC COMMUNICATION OF OLES GONCHAR

Summary. *The proposed article is devoted to elucidating the specifics of the idiosyncrasy of the famous Ukrainian writer Oles Honchar, namely the clear identification of uncommon verb-type sentences without obligatory predicate components as a syntactic dominant of Oles Honchar's prose.*

Analysis of uncommon verb-type sentences without the obligatory predicate components showed that their semantics is a complex of semantic components of different nature. In the semantic-syntactic aspect, the considered units have certain differential features, which are caused primarily by the peculiarities of absolute predicate verbs, which are characterized by self-sufficient semantic content.

The following groups of uncommon constructions are observed according to the position in the text: uncommon sentences at the beginning of a paragraph or logical block of the text, article; uncommon sentences in the middle of the logical block; uncommon sentences at the end of the logical block; uncommon sentences simultaneously in several places of the logical block.

It is found out: Oles Honchar prefers uncommon sentences of verb structure at the beginning of paragraphs, which is caused by their semantic features, namely: they are able to express a predicative feature in general, to diversify it in the field of human activity or changes in the world.

It is investigated that the structural configuration of uncommon constructions in Oles Honchar's works is as follows: uncommon sentence, used independently; uncommon structure as part of a compound sentence; uncommon construction as a function of the main part of a complex sentence; uncommon construction as an element of a conjunctionless sentence.

Oles Honchar often uses uncommon sentences, which are part of complex unconnected sentences. Almost at the same level in terms of the frequency of functioning in the studied novels of O. Honchar are uncommon sentences, which are contracted parts of complex sentences.

The research material allowed us to distinguish the following functions of uncommon sentences in the text: introductory (expositional), culminating, final, generalizing, connecting. The philosophical direction of Oles Honchar's work is determined, among other things, by the fact that uncommon sentences in texts created by the writer are often loaded with final and generalizing functions.

It is concluded that due to the lexical meaning of the components the uncommon sentence acquires its own meaning, which is stored out of context. The semantic palette of uncommon sentences in Oles Honchar's novels is multifaceted and multifaceted. Uncommon constructions with different meanings help the writer to highlight the subtle nuances of his works. Uncommon verb-type sentences without obligatory predicate components are the syntactic dominant of Oles Honchar's prose speech.

Key words: artistic communication, Oles Honchar, uncommon sentences of verb structure.

Постановка проблеми. Специфіка ідіостилію кожного письменника залежить від його вміння майстерно оперувати засобами виразності мови, її художньою організацією, де одне з чільних місць посідає синтаксичне структурування тексту.

Основною одиницею в синтаксичному орнаментуванні художнього тексту є речення. «Формально-граматична структура, семантика й комунікативність, стилістичне використання речень позначені найрізноманітнішими, практично незліченними формами вияву» (Дудик, 1999, с. 17).

Визначаючи методику дослідження непоширених речень дієслівної будови, ми беремо до уваги той факт, що аналіз синтаксичних одиниць повинен актуалізувати текстові елементи, з одного боку, досить близькі до поверхнево-мовного втілення, щоб можна було розмірковувати про їх компонування, а з другого – досить глибокі, щоб вони були пов'язані з усім текстовим цілим, а не лише з тими конкретними мовними засобами, які репрезентують їх у тексті.

Наукове препарування непоширених речень дієслівної будови в художній комунікації Олеса Гончара здійснюємо на основі філософських положень про зв'язок мови й мислення, єдності загального і часткового, співвідношення змісту та форми. Панівний індуктивно-дедуктивний метод доповнено методами лінгвістичного аналізу: описовим (у розгляді явищ одного рівня), зіставним (у процесі аналізу компонентів різних рівнів для виявлення міжрівневих зв'язків), статистичних підрахунків і кількісних характеристик, стратифікації (розшарування цілого тексту на групи мікротекстів), інтерпретаційного (тлумачення семантики певних синтаксичних одиниць), трансформації (перетворення певної синтаксичної структури з метою її характеристики) тощо. Послуговуємося поширеним нині розумінням поняття «комунікація» як «трансмсія (трансляція, передавання)

інформації, ідей, знаків і символів; об'єднання за допомогою мови чи знаків; взаємодія за допомогою символів; обмін думками між людьми...» (Яцимірська, 2017, с. 128).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний лінгвістичний дискурс у проєкції на компонентний склад речень, зокрема наявність/відсутність другорядних членів, ранжує їх на поширені й непоширені. Цього класичного в мовознавчій науці погляду дотримується більшість сучасних синтаксистів (див. праці Л. Булаховського, І. Вихованця, К. Городенської, П. Дудика, А. Загнітка, В. Русанівського, О. Сербенської, М. Яцимірської та ін.). Так, у створеній науковцями Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні спільно з колегами Інституту української мови НАН України енциклопедії «Українська мова» (ЕУМ) знаходимо класичне визначення непоширеної реченнєвої конструкції: «Непоширене речення – просте двоскладне за мінімальною структурною схемою і позбавлене додаткових поширювачів – другорядних членів речення» (Українська мова, с. 379). Утім, така загальноприйнята позиція щодо квантитативних можливостей речення суттєво обґрунтована спеціальними дослідженнями лінгвістів, детермінованими реаліями побудови реченнєвих конструкцій, які конкретизують формально-синтаксичну структуру елементарного простого речення завдяки його поширенню необов'язковими (факультативними) компонентами (Й. Андреш, Л. Коваль, М. Степаненко, Н. Шведова, В. Шмілауер та ін.). Зокрема Л. Коваль із позицій семантичного синтаксису диференціює речення на «семантично елементарне і семантично неелементарне» (Коваль, 2015, с. 12), де першим є непоширені речення, в яких присудок семантично не вимагає обов'язкового поширення другорядними членами речення (йдеться про так звану закрити семантику). Розгляд реченнєвих конструкцій непоширеної дієслівної будови, який увійшов у царину лінгвістичної

науки, проте не знайшов належного потрактування, і визначає **актуальність** пропонованого дослідження.

Метою статті є вивчення непоширених речень дієслівного типу без обов'язкових приприсудкових компонентів як синтаксичної домінанти прози Олесе Гончара. Попередній аналіз показав, що коло проблем, у розгляді яких апелюється до досліджуваного феномена є продуктивною, досить широкою, але ми зосередимося на структурній конфігурації та функціональному навантаженні непоширених речень дієслівного типу в художній комунікації письменника. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) дослідити способи реалізації непоширених речень дієслівного типу; 2) з'ясувати особливості семантико-синтаксичної організації непоширених речень; 3) визначити специфіку і роль непоширених структур у художній комунікації Олесе Гончара.

Виклад матеріалу. В основу пропонованої у статті концепції покладено лінгвістичну проблему семантичної закритості присудка в непоширеному реченні, репрезентовану працями Й. Андерша (Андерш, 1987), Л. Дерев'янка (Дерев'янка, 2016), Н. Дзюбишиної (Дзюбишина, 1979), Л. Коваль (Коваль, 2015), М. Степаненка (Степаненко, 1997) та ін. Згідно з нею, непоширені речення дієслівної будови мають присудок, для якого характерні закриті (абсолютивна) семантика, необов'язковість поширювача, лексична самодостатність й інформаційна повнота в контексті реченнєвої конструкції. Так, М. Степаненко зазначає, що базовою властивістю присудка непоширеного речення дієслівної будови є необов'язковість мати відповідний поширювальний компонент, адже він і так наділений семантичною та граматичною самостійністю й аж ніяк не вимагає залежного слова (Степаненко, 1997, с. 20).

Частини складного речення задля полегшення викладу і сприйняття умовно називаємо реченнями, адже маємо на меті проаналізувати весь масив репрезентацій актуалізованого об'єкта дослідження незалежно від його структурних конфігурацій.

Непоширена конструкція може функціонувати як самостійне речення і як частина складного речення, що зумовлено певними

авторськими настановами. З огляду на цей структурний аспект, можемо виділити певні типи непоширених речень у творах Олесе Гончара.

1. Непоширене речення вжито самостійно, наприклад: *Медом акацій пахне зачіплянська вуличка Весела* (Гончар, 1989, с. 6); *Гуси там загелкотили* (Гончар, 1989, с. 13); *Дівчата мліють від кохання в такі ночі* (Гончар, 1989, с. 12); *Слька при фермі й виростала* (Гончар, 1989, с. 26); *Мати працювала на постійній, свинаркою* (Гончар, 1989, с. 26); *Незабаром і він* (лектор. – Л.С., В.С.) *вийшов на фанерну трибуну з своїм пузатим портфелем* (Гончар, 1989, с. 28); *А вона йшла мовчки, похнюплена* (Гончар, 1989, с. 28); *Собор похмуро плив у хмарах вечірніх* (Гончар, 1989, с. 35); (Невідомі. – Л.С., В.С.) *посвистіли, ще посміялись і почвалали далі* (Гончар, 1989, с. 35); *Грілися в темряві* (Гончар, 1989, с. 35); *Голуб темно-сизий, брудний сидів на карнизі собору, викрасовувавсь, водив грудьми. Пташки цівкали в голіх деревах. Гілки дерев мокро блищали, зволожені по-весняному* (Гончар, 1989, с. 36–37); *Вічні присмерки стоять по кутках собору* (Гончар, 1989, с. 38); *Та ще сліпий танкіст насвистує у себе в дворі, без кінця щось там лагодячи, майструючи* (Гончар, 1989, с. 45); *Ось тут і настала уроча Олексина година* (Гончар, 1982, с. 113); *Ось тоді й зомліла Надька в натовпі серед дівчат* (Гончар, 1982, с. 116).

2. Непоширена структура становить частину складносурядного речення, як-от: *А тут біленька кабіна її хати пливе у пахощах акацій, і сюркотливий коник десь із бур'янів тче і тче передовій кранівниці свою нічну поему...* (Гончар, 1989, с. 9); *Воно там і випило, як горобець, а скільки йому треба після цеху...* (Гончар, 1989, с. 11); *А садки блищатимуть мускулясто гіллям, і сонце неповним блиском, наче пригашене, блищатиме у вировищі заюженого неба* (Гончар, 1989, с. 25); *Повернулась* (Слька. – Л.С., В.С.) *увечері, а солома вже серед двору...* (Гончар, 1989, с. 32); *Машина перевальки йшла по розбитих коліях, ледве повзла, і лише коли вибрались з чорноземлі на бруківку, дорога аж засвистіла* (Гончар, 1989, с. 32); *Уже й вепрів у плавнях нема, а тут шкіряться* (Гончар, 1989, с. 38); *Селище тихе, в садках, а за*

садками, за Дніпром день і ніч димлять заводи (Гончар, 1989, с. 45); Струми якість живлючі струмують на тебе звідти, і все там-тешнє ніби промениться, світиться чимось неземним... (Гончар, 1982, с. 100); Так чи не так, а з Надькою нібито в нього йшлося до шлюбу, та чомусь не склалося щастя... (Гончар, 1982, с. 102).

3. Непоширена конструкція виконує функції головної частини складнопідрядного речення: Зачувши людину, замушкотить на соборі плавнева лелека, що вимостила собі гніздо в риштованні, обкинутому довкола однієї з бокових бань (Гончар, 1989, с. 6); Всі фермівські гуртом так і посідали попереду, щоб нічого не пропустити (Гончар, 1989, с. 27); Співали якраз, видно, у хаті тієї щасливої Вірки з Погребиш, що кілька років тому загнуждала тутешнього сталевара Івана Баглая та тепер «ох і живе ж!...» (Гончар, 1989, с. 34); Двоє якихось проходили поблизу, шарпнули за брезент, думаючи, що в кузові нікого нема, посміялись, постояли біля стовпа, на місці колишньої дзвіниці, де тепер тільки уламок гейки висить (Гончар, 1989, с. 35); Шофер, що длубався в моторі, обернувся до Єльки, якось негарно осміхаючись оголеністю своєї вивернутої, підсмикнутої вгору заячої губи (Гончар, 1989, с. 37); Пропливають мимо нас фрески чийогось життя, рябіють у вічі все інші та інші скопища реклам, що лізуть на дахи і навіть вище дахів, зависають у небі й чимось зваблюють вас, умовляють, переконують, обіцяють вам просто раювання земне... (Гончар, 1982, с. 117).

4. Непоширена структура являє собою підрядну частину складнопідрядного речення, наприклад: Кажє Вірунька, що дівчата божє-воліють в такі ночі від кохання... (Гончар, 1989, с. 16); ...Погляд (Баглая – Л.В., В.С.) невідривно там, де птахи то згаснуть у хмарі над собором, то знову сріблясто затріпочуться, зблиснуть, мов білі іскринки... (Гончар, 1989, с. 25); Звідусіль всім селищам видно, як вони (птахи. – Л.В., В.С.) то згаснуть, то знову виринуть у тій буро-оранжевій повені і, мов рибки, трепещуть у ній, ледь помітно набираючи висоту (Гончар, 1989, с. 25); Сама не знає, чого вона так хвилювалась (Гончар, 1989, с. 28); Отой шалопутний шофер радгоспівський, що машиною

ганявся за нею по степу та фарами світив? (Гончар, 1989, с. 29); Якби наше керівництво не спало, давно б уже мали наряд... (Гончар, 1989, с. 31); ...Єльці пригадується, як жінка якась ходила по базару і від кожної з тих, що підторговували, збирала комірне – по ложці олії (Гончар, 1989, с. 33); Хоч смеркалося, знайшла в кінці вулички той 17-й (Гончар, 1989, с. 34); Сільські діти рано долучаються до того хвилюючого світу, де панує кохання (Гончар, 1982, с. 101); З вечора допізна гасаємо по всіх кутках села, де під будь-яке свято танці, гулі, де земля двигтить та куриться від гончаків та польок (Гончар, 1982, с. 101); Видно було, як голова її (Надьки. – Л.В., В.С.) знеможено лежить серед стрічок на чиемусь дівочому плечі... (Гончар, 1982, с. 116); Перекажіть Надьці, що я сміявся! (Гончар, 1982, с. 117).

5. Непоширена побудова становить елемент безсполучникового речення: Але це відійшло, розтануло разом із ладаними димами, зостався для студента тільки оцей довершений витвір, оця симфонія пластики (Гончар, 1989, с. 17); Вже ось їх (птахів. – Л.С., В.С.) нема, розтанули, зникли, а по якійсь хвилі знов засрібляться, схожі на біленьке листячко, розвіяне вітром у тій буро-червоній хмарі (Гончар, 1989, с. 25); Владою своєю новий бригадир не зловживав, з ним можна було сперечатись, жартувати, дівчата при ньому відчували себе вільніше (Гончар, 1989, с. 31); День був вітряний, небо де-не-де проглядало серед хмар блакитними березневими вікнами (Гончар, 1989, с. 32); Земля відтанула, голі посадки серед чорних полів буйнилися, гнули-ламали їх пружисті степові вітри (Гончар, 1989, с. 32); Зовсім споночило, став накрапати дощ (Гончар, 1989, с. 35); – Ану, хазяєчко, зволь сюди, зараз погріємось (Гончар, 1989, с. 35); Було вже, мабуть, за північ, вітер розгулявся, гуркотів шматом зірваної бляхи десь на соборних верхах (Гончар, 1989, с. 35–36); ...Вітер улігся, на сході краєчок неба холодно, криваво червонів (Гончар, 1989, с. 36); Дівчата перекукувалися в соборі, треба було і Єльці бути там... (Гончар, 1989, с. 36); ...Станеться щось страшне, земля під нею (Єлькою. – Л.В., В.С.) трісне, все соборне склепіння обвалиться на неї, падишу, осквернену! (Гончар, 1989, с. 37); Тільки вгорі, у височині централь-

ного купола, було блакитно, як у небі, серед золотих зірок сяюче білів намальований голуб з розкинутими крилами, цілком зберігся й портрет якогось небесного юнака-святого в ясно-червоній одежі... (Гончар, 1989, с. 38); Крім горя, ніщо не ростиме, птахи співучі не прилетять, крапля дощу благодатного з неба не впаде – тільки чорні бомби падатимуть звідти з сатанинським виттям... (Гончар, 1982, с. 100); Завмерли люди, ніхто не дихав на майдані... (Гончар, 1982, с. 115); ...Брови, як намальовані, чорніють на смертельній блідизні такого спокійного-спокійного обличчя (Гончар, 1982, с. 116); ...Потім знов набігає польовий ландшафт, вдаліні на пологих пагорбах срібляться величезні якісь резервуари, біліють вежі невідомого призначення, зведені в мовби мавританському стилі, на декотрих сферичні покриття голубіють яскраво, небесно (Гончар, 1982, с. 117).

Особливої виразності змальовувані картини досягають завдяки «нанизуванню» непоширених речень, що являють собою складники різних синтаксичних структур, як, наприклад, у таких текстових фрагментах:

Щойно полуниця відходить, а вже буріють вишні-петриківочки, шовковиця сиплется, а там зажовтіють абрикоси; буває, так наспіє полуниці, що жінкам невправка з нею, тоді оголошується загальна мобілізація, вже й металурги лаять поруч з дітьми по садках... (Гончар, 1989, с. 45);

Буйнує сила життя, димлять заводи, таємничі гуркоти долинають з протилежного берега, з цитаделі металургів, сонце сідає за повиті млою пагорби, за далекі димарі, дніпрова гладінь бузковіє, рожевим береться, хвиля, вигинаючись, колишеться під гаснучим промінням важкими переливами-оксамитами. Поступово густішають, малиновіють оксамити Дніпра. Мов плавучий острів, пройде біленький екскурсійний пароплав із заводським людом, із розливом музики, далеко чутної над водою... (Гончар, 1989, с. 49);

Ось Олекси нам ніби й не видно, вже тільки птахом у небі біліє його сорочка, та в'ється чистий рушник, та розтопленім снопом золота іскриться в сонячному промінні те, що юнак возносить до самого вістря націленого в небо шпиля. А хвиля по хвилі вже ніби й сам він тане-розтає у сліпучім промінні,

якимось мерехтінням стає наш Олекса-майстер, і вже здається нам, що ніби саме лише проміння золотим снопом вихриться від тієї людини, що від нас, перестрашених на землі, даленіє, у небі зника... (Гончар, 1982, с. 115).

Інколи непоширені речення дієслівного типу без обов'язкових приприсудкових компонентів пронизують тексти досить значні за обсягом, цементуючи їх у єдине ціле, як-от:

Поверталися додому мовчки. Спотикались по кучугурах – дядько Ягор попереду поважски, Єлька за ним. Дроти високої напруги весь час над ними гули. Зоряно над селищами було, а там десь у степах хмара заходила і безгрімно ламалися стебла блискавок. Єлька почувала, як щемить її душа, сама не знає чому, звідки той щем. Крякають качки в очеретах на сазі, – чи їх туча тривожить? Повітря з присмаком чебрецю, по-степовому легке; то лише коли вітер обернеться від заводів, одразу потягне чадним аж сюди, окутає всю Зачіплянку тим хмаровищем ядучим, рудим, ніби атомним. Все небо тоді смердить. Та це ненадовго. Дмухне вітерець зі степу, з Єльчиних країв, і повітря знову стає чистим, на все передмістя війне запашиним духом літа...

Щоб не спотикатись уночі по кладовищу, вони йдуть в обхід, виходять на Широку – головну вулицю Зачіплянки. Пізно вже, не клацають ніде в доміно, не шелестить вода по садках. Спить трудове передмістя, повите снами-серпанками теплої літньої ночі.

Та враз ось Широка оживає. З невидимих завулків, стежок, дворів вилітають на соборний майдан велосипедисти, котять у бік заводів – тільки шини шелестять. Понасувавши кепки, пригинаючись кожен аж до керма, мчать по бруку Широкої, мчать і по стежині попід шатрами дерев, близько прослизаючи мимо Єльки, всі в темному, робочому, легкі, мовчазні, мов безтілесні нічні духи цих заводських передмість.

– Нічна зміна йде, – якомсь ваговито, з сумовитою гордістю каже Катратий їх услід.

А вони й далі, хвиля за хвилею, з шурхотом шин, з пружним вітерцем стрімкого лету – все на заводські багровища, під своє буре могутнє небо, що ніколи над ними не гасне (Гончар, 1989, с. 53–54).

Усі одиниці тексту виконують смислову та стилістичну функції. Особливо це стосується художніх творів, де письменник за допомогою певних слів та речень творить складну й неповторну будівлю, кожний елемент якої допомагає краще змалювати той чи той характер, окремі події тощо. Розглянемо функції непоширених речень у художніх текстах Олесея Гончара.

За функціональним навантаженням виділяють декілька типів непоширених речень.

1. Непоширеними реченнями може розпочинатися новий логічний блок, і в цих випадках такі речення вводять читача в новий хід подій, подаючи необхідну інформацію для подальшого сприйняття твору. Вони переносять читача в просторі і часі, від одних дійових осіб до інших і дають мінімальну інформацію, яка пізніше доповнюється іншими реченнями, що разом із непоширеними утворюють опис подій. Таку функцію непоширених конструкцій можемо назвати вступною, або експозиційною. Наведемо приклади розглянутих структур із зазначеною функцією:

Вона (Єлька. – Л.С., В.С.) одразу підвелася. Підвелася, може, аж надто квапливо, здивувавши цим усіх. Без жодного слова, з мовчазною готовністю наблизилась до Баглая, і по тому, як пішла вона із ним до хвіртки, пішла, навіть не озирнувшись, з якимось викликом несучи свою баламутну голову, всі зрозуміли, що їхня «хвилинка» може затягнутись надовго (Гончар, 1989, с. 162).

2. Деякі речення або частини складних речень непоширеної будови незалежно від позиції в тексті несуть на собі смислове навантаження не одного абзацу, а інколи й цілого логічного блоку і висловлюють його головну ідею. Декілька поширених складних речень підготовляють ґрунт для так званої кульмінації, роль якої виконує стилістично забарвлене непоширене речення. Назвемо таку функцію кульмінаційною.

Густо-блакитне небо й по ньому золоті зірки! Ніби оглухнувши, забувши про всі комбікорми, стояла Єлька серед собору й дивилась туди, в глибін найвищої з бань, де все ще зосталось, як було при перших майстрах. Та глибін мовби втягувала, всю душу Єльчину втягувала, як вир. Очей не можна було відвести, паморочно ставало, як стає, кажуть,

людині над безоднею, куди тебе невідступно штовхає... «Я опоганена, мене опоганили, я не смію, не маю тут права стояти!» – волато в ній каяття. І все ж у якомусь заціпенілому напівзабутті стояла серед цього захламленого храму, втопивши погляд у той небесно-блакитний вир підкупальної висоти (Гончар, 1989, с. 38).

3. Непоширені структури, що виконують функцію підсумкову, також можуть займати будь-яку позицію в тексті. Навіть знаходячись на початку абзацу, такі одиниці роблять підсумок попередніх подій, але не всієї книги загалом, а лише кількох її розділів. Наприклад:

Володька Лобода не дуже був наполоханий Віруньчиним наскоком на нього в кабінеті... Зрештою, все перемелеться, кума переказиться, і знову твоє буде зверху... (Гончар, 1989, с. 104).

Ніч горіла темрявою. Була вона найтемніша з усіх ночей, ця ніч її падіння. Не стала вона святом Єльчиного життя. Не принесла ні радості, ні насолоди. Нічого, крім болю (Гончар, 1989, с. 36).

Вночі собор молодіє. Зморщок часу на ньому не видно, він мовби повертається до тієї козацької молодості, коли з комишини постав юним виквітом краси і вперше сяйнув у цих степах небесними півкулями своїх бань (Гончар, 1989, с. 65).

– Та не прогуляв його (життя. – Л.С., В.С.). Наробились оці руки, Єлько, ох, наробилися на віку. Все життя лицем до вогню... Самого шлаку ото гори... Метал наш і по морях ходить, і в небесах літа... (Гончар, 1989, с. 50);

Часом і той Баглай-студент з'являється в цьому товаристві, і уже не в вилялому спортивному, що його цілими днями не скидає, а причепурений по-вечірньому, в білій напрасованій безрукавці або в новому сірому светрі, що так йому до лиця... Довгобразий, високий, ставний... І теж у гостроносих черевиках, до блиску начищених перед танцями – дець він з котроюсь танцюватиме сьогодні... Коли дитлахи тягнуть його поганяти з ними м'яча, студент відмагається, показує їм на черевики, на светр – не для гри, мовляв, виряджався... (Гончар, 1989, с. 47).

Тато все нездужав, ледь живим глибокої осені привела його мати додому, визволивши з

якоїсь страшної хорольської ями, що про неї розмов у селі було більше, ніж про пекло (Гончар, 1989, с. 151).

4. Функція узагальнювальна багато в чому схожа з підсумковою, але на відміну від останньої може маніфестувати висновки до більш об'ємних частин тексту (розділ, книга) або до твору загалом. Уважаємо, що виділяти її доречно, оскільки письменник на завершенні свого твору або важливої його частини робить філософсько-світоглядні висновки, які мають на меті не тільки резюмувати певні події, а й замислитися над причинами, що спонукали героїв чинити так чи так.

Хто хоч раз почує, ніколи не забуде ту вранішню пісню гудків, їхню органну музику величаву, коли, здається, все Задніпров'я зливається в єдину симфонію, у якій, проте, жоден з гудків не губиться, кожен співає на свій лад, кличе людей до заводських закуренних брам... Ідуть селища... (Гончар, 1989, с. 145).

Коли, йдучи, набралось Єльці піску в черевичок і вона нахилилась витрушувати, Микола підтримував її, і Єлька почувала його схвильоване дихання, ніжну мову руки, що підтримує її так, мовби вона якесь серпанкове створіння, з яким тільки й можна поводитись так голубливо, ніжно. Після того ішли вже весь час, побравшись за руки, мов боячись загубити в темряві одне одного.

І так ітимуть (Гончар, 1989, с. 167).

Мовчить собор.

Не видно облупленості, іржі на банях, ніч скрадає на ньому всі травми часу.

Навколо вирують пристрасті, ламаються списи в щоденних баталіях, а він стоїть, думає свою одвічну думу...

Все він бачить і бачив усе... (Гончар, 1989, с. 269).

Які бурі пронесли над життям лиш одного покоління. Бурі, що навіть дітей не щадили. Чи, може, справді була неминучість, що нам її визначила наша сувора, зовсім не сентиментальна доба? (Гончар, 1982, с. 126).

5. Якщо непоширене речення пов'язує в тексті інші речення в єдине ціле і являє

собою логічний місточок у викладі думки, то таке непоширене речення виконує функцію єднальну. Наведемо приклади непоширених речень, навантажених єднальною функцією у творах Олесь Гончара:

І хоч рішення остаточного поки що й не було прийнято, але з засідання Володимир Ізотович вийшов з почуттям, що він переміг. Мине якийсь час, і ніхто не штрикатиме йому очі тим собором, не нарікатимуть, що історичну споруду загиджено, запусчено, перетворено в склад комбікорму (хоч там і комбікорму тепер нема) (Гончар, 1989, с. 56).

– А люди скрізь люди, – роздумував угорос. – І праця скрізь праця, якщо тільки вона справжня, а не безплідна метушня...

А ніч пливе, небо багряниться.

Буде ще потім стояння неподалік щогли... Постоять, послухають гудіння-тремтіння її (Гончар, 1989, с. 168–169).

Але все це станеться згодом, поки що ж наближення бурі ні в чому не чувається: поки що в Тернівщині все, як і досі було (Гончар, 1982, с. 127).

Висновки. Отже, можемо констатувати той факт, що Олесь Гончар найчастіше послуговується непоширеними реченнями, що становлять частини складних безсполучникових речень. Майже на такому ж рівні за частотою функціонування у досліджуваних романах О. Гончара перебувають непоширені речення, які становлять підрядні частини складнопідрядних речень.

Філософське спрямування творчості Олесь Гончара визначається, поряд з іншим, і тим, що непоширені речення в текстах, створених письменником, найчастіше виконують підсумкову й узагальнювальну функції. Водночас синтаксична парадигма непоширених речень дієслівного типу в художній комунікації майстра слова не вичерпується структурною чи семантичною її конфігурацією, але й має потужний комунікативний потенціал, що становить чималий лінгвістичний інтерес і слугуватиме предметом дослідження в подальших наукових студіях.

ЛІТЕРАТУРА

- Андерш Й. Типологія простих дієслівних речень у чеській мові в зіставленні з українською. Київ : Наукова думка, 1987. 190 с.
- Гончар О. Собор. Київ : Дніпро, 1989. 270 с.
- Гончар О. Твоя зоря. Київ : Дніпро, 1982. 374 с.

- Дерев'янюк Л.І.** Особливості функціонування обов'язкових і факультативних атрибутів у корелятивах із семантикою неозначеної часової попередності. *Лінгвістичні дослідження*. 2016. Вип. 44. С. 38–45.
- Дзюбишина Н.** Роль автосемантичних і синсемантичних дієслів у реченні / відп. ред. Г.М. Колесник та ін. *Організація тексту (Граматики і стилістика)*. Київ : Наукова думка, 1979. С. 5–13.
- Дудик П.С.** Із синтаксису простого речення. Вінниця : Вінницький держ. пед. ун-т ім. Михайла Коцюбинського, 1999. 297 с.
- Коваль Л.М.** Семантико-синтаксична основа головного компонента односкладних речень в українській мові : монографія. Вінниця : ФОП Корзун, 2015. 320 с.
- Степаненко М.І.** Взаємодія формально-граматичної і семантичної валентності у структурі словосполучення та речення. Київ : б.в., 1997. 216 с.
- Супрун Л.В.** Медіалінгвістика : навчально-методичний посібник для підготовки до практичних занять. Вінниця : Едельвейс і К, 2016. 60 с.
- Українська мова: Енциклопедія / редкол. В.М. Русанівський та ін. Київ : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2000. 752 с.
- Яцимирська М.Г.** Культура мови журналіста : навчальний посібник ; 2-е вид., перероб. і доп. Львів : ПАІС, 2017. 168 с.

REFERENCES

- Andersh, Y.** (1987). Typologiya prostykh diyestivnykh rechen' u ches'kiy movi v zistavleni z ukrayins'koyu [Typology of simple verb sentences in the Czech language in comparison with Ukrainian]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Honchar, O.** (1989). Sobor [Cathedral]. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
- Honchar, O.** (1982). Tvoya zorya [Your dawn]. Kyiv : Dnipro [in Ukrainian].
- Derev'yanko, L.I.** (2016). Osoblyvosti funktsionuvannya obov'yazkovykh i fakul'tatyvnykh atrybuty viv u korelyatyvakh iz semantykoyu neoznachenoyi chasovoyi poperednosti [Peculiarities of the functioning of obligatory and optional attributes were correlated with the semantics of indefinite temporal precedence]. *Linhvistychni doslidzhennya – Linguistic research*, 44, 38-45 [in Ukrainian].
- Dzyubys'hyna, N.** (1979). Rol' avtosemantychnykh i synsemantychnykh diyestiv u rechenni [The role of autosemantic and synsemantic verbs in a sentence] / vidp. red. H.M. Kolesnyk, V.M. Brytsyn ta in. *Orhanizatsiya tekstu (Hramatyka i stylistyka) – Organization of the text (Grammar and stylistics)* (pp. 5-13). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Dudyk, P.S.** (1999). Iz syntaksysu prostoho rechennya [From the syntax of a simple sentence]. Vinnytsya: Vyd-vo Vinnyts'koho derzh. ped. un-tu im. Mykhayla Kotsyubyns'koho [in Ukrainian].
- Koval', L.M.** (2015). Semantyko-syntaksychna osnova holovnoho komponenta odnoskladnykh rechen' v ukrayins'kiy movi [Semantic-syntactic basis of the main component of one-syllable sentences in the Ukrainian language]: monohrafiya. Vinnytsya : FOP Korzun [in Ukrainian].
- Stepanenko, M.I.** (1997). Vzayemodiya formal'no-hramatychnoyi i semantychnoyi valentnosti u strukturi slovospoluchennya ta rechennya [Interaction of formal-grammatical and semantic valence in the structure of phrases and sentences]. Kyiv: [b.v.] [in Ukrainian].
- Suprun, L.V.** (2016). Medialinhvistyka [Medialinguistics]: navchal'no-metodychnyy posibnyk dlya pidhotovky do praktychnykh zanyat'. Vinnytsya : PP «TD «Edel'veys i K» [in Ukrainian].
- Ukrayins'ka mova [Ukrainian language]: Entsyklopediya. (2000). Kyiv, Vyd-vo «Ukrayins'ka entsyklopediya» im. M.P. Bazhana [in Ukrainian].
- Yatsymirs'ka, M.H.** (2017). Kul'tura movy zhurnalista [The culture of the language of the journalist]: navch. posibnyk. 2-he vyd., pererob. i dop. L'viv : PAIS [in Ukrainian].